

=====

שאלה: [א] האם נשים וקטנים מחוייבים במצות ד' כוסות. [ב] והאם ניתן לקיים מצות ד' כוסות גם במיץ ענבים?

תשובה: נשים (מגיל מצות דהיינו גיל 12) מחוייבות בד' כוסות כמו אנשים – מאחר שגם הן היו באותו הנס. וקטנים נחלקו בגמרא אם יש עליהם דין חינוך, ולהלכה ראוי לחוש לשיטה שיש עליהם דין חינוך לד' כוסות.

והנה ע"ד מרנן בעל האגרות משה והגריש"א זצ"ל עיקר מצות ד' כוסות הוא ביין (דרך שמחה וחירות) – ודי לערב קצת יין שיהיה מורגש טעם היין, ולכן ילדים שלא סובלים לשתות יין יש שיטה בגמרא שאין דין חינוך עליהם.

אך למעשה מי שאין לו הנאה ביין (ואין היין בשבילו דרך חירות), יקיים את חובת הד' כוסות במיץ ענבים. ולכן ע"ד מרן הגריש"א זצ"ל יש לחנך את הילדים בד' כוסות במיץ ענבים.

----- הרחב דבר -----

קטנים בד' כוסות

[א] בסוגית הגמ' בפסחים (קח, ב) אמרו: "ת"ר הכל חייבין בארבעה כוסות הללו אחד אנשים ואחד נשים ואחד תינוקות. אמר רבי יהודה, וכי מה תועלת יש לתינוקות ביין, אלא מחלקין להן קליות ואגוזין בערב פסח כדי שלא ישנו וישאלו".

ופירש הרשב"ם: "וכי מה תועלת יש לתינוקות הלא פטורין מן המצות". ובחידושי רבינו דוד: "וכונתו לומר שלא הגיעו לחינוך לכך, שכל המצות זמן חינוכן הוא כשהגיע שידע לעשותה כל אחת כמו שהיא" – ויתכן שזה גם כונת הרשב"ם שפטורין מן המצות ואין בהם דין חינוך כלפי זה.

והר"ן מפרש: "כלומר דבכי הא לא שייך לחנכן במצות דכיון שאין נהנין ושמחין בו אינו להן דרך חירות".

ובשו"ע (תעב, טו) כותב: "תינוקות שהגיעו לחינוך, מצוה ליתן לכל אחד כוסו לפניו". וכותב המשנ"ב לדקדק מש"כ השו"ע "מצוה" שאי"ז מעכב, ומבאר בשעה"צ (אות ס) "מפני שלהרבה פוסקים לא נתקנו ארבע כוסות לקטנים וכו' יהודה עיין רי"ץ גיאנות ורמב"ם ורשב"ץ ומהר"ם חלאוה".

והלשון "מצוה" צ"ב, שאם יש להחמיר כשיטת חכמים היה לו לומר "מן הנכון" או שיש אומרים וכדומה. אבל כנראה הלשון "מצוה" מורה דלא תימא שמספק שב ואל תעשה עדיף דילמא מיסרך – כשהקטן יגדל ישתמש לתחילה במיץ ענבים, ולזה כתב השו"ע שעדיין שי מצוה ולא חוששים לזה.

[ובמקו"א הבאנו שכן מבואר מדברי השו"ע עצמו, שכותב שם בסעיף טו: "מצוה לחלק לתינוקות קליות ואגוזים כדי שיראו שינוי וישאלו". והרי זה דעתו של ר' יהודה. וא"כ השו"ע מזכה שטרא לבי תרי, דמחד גיסא בהלכה טו כתב כדעתם של רבנן, ומאיך בהלכה טז כתב כדעתו של ר"י. אלא כאמור השו"ע לא הכריע בזה אם ההלכה כרבנן או כר"י, ולכן כתב שמצוה לעשות כשניהן].

והנה מדברי השו"ע והמשנ"ב מבואר שגם קטן שהגיע לחינוך פטור אליבא דר' יהודה – ודלא כדברי הרבינו דוד.

מיץ ענבים

ב] אלא שיש להעיר בזה, שהרי בסוגית הגמ' שם (קח, ב) אמרו: "ארבעה כוסות הללו צריך שיהא בהן כדי רביעית אחד חי ואחד מזוג אחד חדש ואחד ישן". ופירש הרשב"ם "ואחד ישן. שאין בו טעם יין כל כך שנעשה חלש. אי נמי חדש אין בו טעם יין". והמרדכי (שם רמז תריא) כותב: "וא"ת היאך יכול להיות יין חדש בפסת, י"ל כגון שהיה לו אשכול של ענבים ועשה מהן יין" (דהינו שסוחט ענבים המכונה אצלנו "מיץ ענבים"), וראה בתוס' בגיטין (עא, א ד"ה אלא) מש"כ שאפשר למצוא פירות כבשים בדבש או בענין אחר.

וא"כ יש להעיר, מדוע לפי ר"י תינוקות פטורים מד' כוסות, הרי יכולים לקיים זאת במיץ ענבים.

ואמנם ביין חדש לפי ר"י חסר בו בחירות ושמחה – שזה יש רק ביין אמיתי, עכ"ז בדיעבד מבואר בסוגית הגמ' שם ובטור ששתאן חי יצא ידי חובת יין הגם שלא יצא ידי חירות, וא"כ גם במיץ ענבים יוצא ידי יין בלי חירות, ומדוע אין על זה דין חינוך.

וכך מבואר בסוגית הגמ' בפסחים (קח, ב) ארבעה כוסות הללו צריך שיהא בהן כדי מזיגת כוס יפה. שתאן חי, ידי יין יצא ידי חירות לא יצא ע"כ. והנה במה דאמרה הגמ' שלא יצא, פירשו רש"י והרשב"ם שם דהכונה דאין זו מצוה שלימה שאין חשיבות אלא ביין מזוג, אבל אי"ז מעכב בדיעבד. וכן הוא להדיא בר"ן (כג, א בדה"ר) "שלא קיים מצוה מן המובחר, ומיהו אינו צריך לחזור ולשתות ארבעה כוסות".

אמנם הרמב"ם יש לו גירסא אחרת בזה [והוא גירסת הר"ף], זה לשונו: שתי ארבעה כוסות אלו מיין שאינו מזוג יצא ידי ארבעה כוסות ולא יצא ידי חירות ע"כ. וכבר האריך הגרי"ז (בספרו פ"ז מהל' חמץ ה"ט והובא גם בכ' הגר"ח סטניצל סי' לט עמ' כד בשמו) בדברי הרמב"ם לבאר דב' דינים איכללו בד' כוסות, האחד דין חירות. והשני דין שתיית ד' כוסות כמו בכוס של ברכה דעלמא. ועיקר החיוב הוא החירות, ולכן כתב הרמב"ם (שם שהובא לעיל) שארבעה כוסות האלו צריך למזוג אותן כדי שתהיה שתיה עריבה הכל לפי היין ולפי דעת השותה. וממילא סובר הרמב"ם דבכל מקרה שאין קיום מצב חירות, כמו בקטן, או מי שיין מזיקו, אינו חייב בד' כוסות. ומצד החיוב הנפרד של ד' כוסות יכול לצאת ידי חובתו גם בחמר מדינה, כמבואר ברמ"א (סימן תפג סעיף א) יעו"ש.

וצ"ב מדוע אין חיוב חינוך על קטנים לכה"פ לקיים את דין הד' כוסות – גם אם אינם יכולים לקיים את דין החירות.

וצ"ל כמש"כ בעבר (גליון קנט) שאין דין חינוך רק על דבר בשלימותו, וכפי שמבואר ברבינו מנוח (פ"ב מהל' שביתת ה"י) שמביא מה שמבואר בגמ' (יומא דף פב) "אמר רבה תרי חינוכי הוו (חד לעינוי) וחד דהשלמה", וכותב: "וחנוך השעות אינו חובה מדרבנן אלא חובה המוטלת על כל אדם מעצמו ללמד ולהרגיל בניו ללכת בדרכי יושר כדכתיב חנוך לנער על פי דרכו וגומר וכדי להכניסם תחת כנפי השכינה כדאמרין יודע לדבר אביו מלמדו תורה צוה לנו". ובסו"ד כותב: "וז"ש הרב כאן "מתענה ומשלים מדברי סופרים" ולמעלה כתב "מחנכין אותך" ולא כתב "מחנכין אותו לשעות מד"ס", לפי שאין חנוך שעות מדרבנן כלל שאין מדרבנן חיוב חנוך בלא השלמה כלומר שיעשה המצוה כתקנה וכמשפטה בשלמות".

ומקור לזה מדין חינוך במצות לולב, דחיוב החינוך הוא רק לקטן היודע לנענע – כמבואר בגמ' בסוכה (מב, א ובשו"ע סי' תרנז), ואמאי הרי מכי אגביה נפקיה [כמבואר בגמ' שם] וא"כ אמאי לא יהא חיוב לחנכו להגביה גם אם אינו יודע לנענע. אלא מוכח שלא נאמר דין חינוך רק למצוה בשלימותה. וה"נ בנידו"ד מכיון שאין בקטן חינוך למצות ד' כוסות בשלימותה ליכא דין חינוך בזה כלל.

מי ששונא יין

ג] והנה גם לפי שיטת ת"ק שיש חיוב לתינוקות – הגם שאינם יכולים לשתות יין, יש לבאר ע"פ המבואר בשו"ע (תעב, י) ש"מי שאינו שותה יין מפני שמזיקו, או שונאו, צריך לדחוק עצמו ולשתות, לקיים מצות ארבע כוסות". וכותב המשנ"ב: "מפני שמזיקו - ר"ל שמצטער בשתייתו וכואב בראשו מזה ואין בכלל זה כשיפול למשכב מזה".

וע"ד מרן הגריש"א זצ"ל, מי שסובל לשתות יין ואין לו שום הנאה, אינו צריך לדחוק את עצמו לשתות, ויצא ידי חובה במיץ ענבים, כי בלא"ה אין לו חירות בהכי. ולכן רוב הנשים שאינם מסוגלות לשתות יין, ישתו מיץ ענבים. ומ"מ כדאי לערב קצת יין להרגיש ולו במעט טעם יין.

הבדל בין קטנים לנשים

ד] וחשוב להדגיש שיש הבדל בין נשים לקטנים בזה, דאילו נשים מחוייבות מעיקר הדין בד' כוסות [שאף הן היו באותו הנס], ולכן אם אינם מסוגלות לשתות יין צריכות לקיים את חיובם במיץ ענבים. לא כן קטנים שהנידון רק מצד חינוך, לכן כאמור אין דין לחנך אותם בדבר שאינו כתיקונם.

וכאמור השו"ע כותב שמצוה ליתן לפני קטן שהגיע לחינוך כוס – ובודאי כונתו לכוס יין. ואילו לפי רבינו דוד מדובר רק על ילד שנהנה קצת משתיית יין וכמו בכל המצות שגיל החינוך נקבע לפי הבנתו באותה המצוה.

ולמעשה ע"ד מרן הגריש"א זצ"ל, יש לחנך את הילדים במיץ ענבים.

והביאור בזה הוא – מאחר שנתבאר שבכלל יש מחלוקת אם ההלכה כחכמים או כר"י – ועל כן כותב השו"ע שמצוה ליתן לפני כל אחד כוסו, וגם אליבא דר' יהודה הרי נתבאר שיש ענין לשתות מיץ ענבים. ועל כן יש לחנך את הקטנים לקיים ד' כוסות במיץ ענבים.

העולה

ה] ולסיכום:

- 1) חינוך בעצם הוא ביין אמיתי, וכותב השו"ע שמצוה לתת כוס לפני הקטן.
- 2) וראוי לחנך את הילדים במיץ ענבים, מאחר שיש צד בהלכה שהלכה כחכמים ויש עליהם דין חינוך
- 3) מי ששונא יין ולא נהנה כלל מהיין, אינו מוכרח לשתות יין [מאחר ואי"ז דרך חירות], ויקיים את חיוב ד' הכוסות במיץ ענבים.
- 4) ואגב ידוע שע"ד מרן הגריש"א זצ"ל מיץ ענבים צריך שיהיה 100% טבעי בלי תוספת מים ורכז, וכפי שהארכנו בעבר בקונטרס "יין ומיץ ענבים" (ניתן לקבלו במערכת).